

שבויי מלחמה יהודים

במלחמת-העולם השנייה נפלו בשבי הגרמנים קרוב ל-200,000 חיילים יהודים מצבאות שונים של בעלות-הברית. יחסה של גרמניה הנאצית לשבויים יהודים נקבע על-פי הצבא שבו שירת החייל היהודי השבוי. כלפי החיילים היהודים מצבאות המערב (צבא ארצות-הברית, הצבא הבריטי ובכללו היחידות העבריות הכפופות לו, צבאות צרפת, קנדה ואוסטרליה) לא הונהגה בדרך-כלל מדיניות מיוחדת, פרט למספר נסיונות לבודד אותם משאר השבויים. ואולם, לא כך היה ביחס לחיילים היהודים מהצבא הפולני שנשבו במערכת ספטמבר 1939 ולחיילים היהודים מהצבא האדום. ביחס לשבויים היהודים מהצבא הפולני הונהגה מדיניות של רצח בשלבים, כמעט טוטלי; וביחס לחיילים היהודים מהצבא האדום – רצח טוטלי מידי. השבויים היהודים מהצבא הפולני במערכת ספטמבר 1939. במערכת ספטמבר 1939 נפלו בשבי הגרמנים 60,000-65,000 חיילים יהודים. מיד עם נפילתם בשבי הופעלה כלפיהם מדיניות הטרור במלוא חומרתה, במקומות הריכוז ובמחנות המעבר שהוקמו בבת-חרושת נטושים, בכנסיות, בבת-סוהר ולעיתים גם בבנייני בתי-ספר, אך לרוב תחת כיפת השמיים. בדרך כלל החלה ההפרדה של היהודים משאר השבויים כבר במקומות הריכוז ובמחנות המעבר, ונמשכה גם במחנות הקבועים. ההפרדה נעשתה על-פי התקנון למפקדי מחנות שבויים שאישר ב-16 בפברואר 1939 ראש המטה הכללי של הצבא הגרמני, וילהלם קיטל. התקנון עובד כחלק מן התוכניות לפלישה לפולין, ובאחד הסעיפים העיקריים שבו דובר על 'החובה להפריד בין השבויים לפי השתייכותם הלאומית והגזעית'. ממקומות הריכוז ומחנות המעבר הועברו החוגרים למחנות שבויים קבועים, 'שטאלאג' (Stalag). רוב החוגרים היהודים שנפלו בשבי הועברו למחנות השבויים האלה: שטבלק (Stalack), הוהנשטיין (Hohenstein), נוי-ברנדנבורג (Neu-Brandenburg), המרשטיין (Hammerstein), שטרגרד (Stargard), לוקנוולדה (Luckenwalde), המר (Hammer), רטהורן (Rathorn), דורטמונד (Dortmund), מוסבורג (Moosburg), למסדורף (Lamsdorf), אלטנגרוב (Altengrabow), לימבורג (Limburg), פרקנטל (Frankenthal), נירנברג (Nürnberg), קייזרשטיינבורך (Keisersteinbruch), פרנאו/ולס (Pernau/Wels), מרקט פוגאו (Markt Pongau).

בכול המחנות הללו הופרדו היהודים משאר השבויים. היהודים הועברו לחלק נפרד של המחנה ובו שיכון ותזונה גרועים בהרבה מאותם של שאר השבויים. מבחינת התזונה, הטרור והעבודה הקשה היו חיי השבויים היהודים כחיהם אסירי מחנות הריכוז. בחורף 1939-1940 שכנו רובם הגדול של השבויים היהודים באוהלים בלתי מוסקים, בצפיפות גדולה ובלי מיתקני תברואה כלשהם. השבויים קיבלו מזון דל מאוד ובמחנות שרר תמיד רעב והפיל אלפי חללים. הגרוע מכול היה היחס האכזרי של השומרים הגרמנים, ההתעללויות הבלתי פוסקות הן

במחנות, במיוחד במיסדרים שנערכו פעמים אחדות ביום, והן בעבודה. בקור, ברעב, ובעינויים מתו שבויים רבים מאוד. מתוך 400 שבויים יהודים במחנה אינסטרבורג (Insterburg), שבפרוסיה המזרחית, שרדו עד 1940 70 שבויים בלבד. בסך-הכול מתו או נרצחו עד סוף אביב 1940 כ-25,000 שבויים יהודים. בסוף שנת 1939 החל שחרור השבויים תושבי השטחים שכבשו הגרמנים. לא שוחררו השבויים תושבי השטחים שכבש הצבא האדום. השבויים ששוחררו הועברו לגטאות שהוקמו באותה עת בפולין הכבושה, ובמרוצת הזמן נספו רובם ככולם בעת חיסול הגטאות, עם שאר תושביהם.

בשנים 1940-1941 הועברו שבויים שמוצאם מאיזורים שסופחו לברית-המועצות למחנות באיזור לובלין: ביאלה פודלסקה (Biala Poldaska), קונסקה וולה (Konska Wola) ולובלין. כעבור זמן קצר חוסלו מחנות באילה פודלסקה וקונסקה וולה, מחנה לובלין-ליפובה חוסל ב'מבצע ארנטפסטי' ביום 3 בנובמבר 1943. מתוך יותר מ-60,000 החוגרים היהודים בצבא הפולני שנפלו בשבי במערכת ספטמבר 1939 שרדו בתום המלחמה כמה מאות בלבד.

ניצלו מההשמדה רובם של כ-1,000 הקצינים היהודים, שנשבו בספטמבר 1939. אומנם, גם הקצינים היהודים הופרדו מחבריהם הפולנים, אך גורלם לא היה כגורל החוגרים. הקצינים היהודים נשלחו למחנות לקצינים ('אופלג' Offlag) בוולדנברג (Woldenberg), דורסטן (Dorsten) ודסל (Dössel). במחנות ההם הוקמו מה שכונה גטאות, כלומר, הקצו לקצינים היהודים צריף נפרד או חלק מצריף. מצבם של הקצינים היהודים היה קשה משל חבריהם הפולנים, אך לא היתה במחנות הללו תמותה רבה או רצח המוניים.

בחודשים האחרונים של המלחמה הורע מצבם של השבויים הקצינים, כשהעתיקו הגרמנים את מחנות הקצינים לפנים הארץ, עקב התקדמותם של צבאות בעלות-הברית לעבר גבולות הרייך. פינוי המחנות נעשה בצורה דומה ל'צעדות המות ממחנות הריכוז': הריצו את השבויים מאות קילומטרים, הרעיבום, התעללו בהם וירו בנחשלים, החלשים והחולים שפיגרו אחרי חבריהם. אין יודעים כמה קצינים נרצחו בצעדות המוות הללו.

השבויים היהודים מהצבא האדום. כ-85,000 חיילים יהודים מהצבא האדום נפלו בשבי. כולם, בלי הבדל דרגה וחיל, ובכלל זה חיל הרפואה, נרצחו לאחר שזוהו כיהודים. ההוראה הרשמית לרצוח את כול השבויים היהודים ניתנה ב'קווי היסוד' (Richtlinien) לטיפול בשבויי מלחמה סובייטים, שנתן רינהרד היידריך ביום 17 ביולי 1941.

רציחת השבויים היהודים נעשתה בדרכים שונות. בדרך-כלל מיד כשנשבו חיילים רבים נערך מיסדר זיהוי במקומות ריכוז או בכניסתם של השבויים למחנה ולפני קליטתם. כל החיילים שזוהו כיהודים נרצחו מיד, לפני ששאר השבויים הועברו למחנה. נרצחו גם אלפי חיילים לא יהודים, בעיקר גרוזינים ובני עמי אסיה, שנחשדו שהם יהודים. כאשר נשבו קבוצות קטנות של חיילים, העבירו שוביהם הגרמנים את החשודים שהם יהודים לידי אנשי האינצ'גרופן או

ליחידות ס"ס אחרות, והם הוציאו לפועל את הרצח. אלפי שבויים יהודים הוצאו להורג גם בידי שומרי המחנות, לרוב חיילים של גדודי עזר (Landeschützenbatallione). ליהודים שהצליחו להסתיר במיסדרי זיהוי את יהדותם ושכבר הועברו למחנה עם שאר השבויים, עדיין ארבה סכנת תמיד שזהותם תתגלה. בכול מחנה לשבויי מלחמה סובייטים נמשך חיפוש שיטתי אחר היהודים שניסו להסתיר את זהותם כדי להינצל. לשם כך הופעלו שתי שיטות: חקירה וחקירה חוזרת (Überprüfung), ונפוי אחר ניפוי (Aussonderung). בחיפוש אחרי השבויים היהודים פעלו ארבעה גופים: ה'אבור'; חוליית הביון הנגדי של הס"ד; משטרת המחנה (Lagerpolizei) שהיתה מורכבת משבויים, רובם אוקראינים, שהסכימו לשתף פעולה עם מיפקדת המחנה; חוליות מלשינים (Vertraungsmänner), אף הן מקרב השבויים עצמם. חיילים שזוהו שהם יהודים הוצאו מיד להורג או קובצו לזמן קצר בצריף מיוחד והוצאו להורג בקבוצות. רק שבויים מעטים, שהצליחו כול ימי שביים להסתיר את השתייכותם הלאומית, שרדו בתוך המלחמה.

שבויי המלחמה היהודים מארץ-ישראל. במלחמת-העולם השנייה נשבו בידי כוחות ה'ציר' יותר מ-1,500 יהודים מארץ-ישראל שהתנדבו לשרת בצבא הבריטי. רובם נשבו בקרבות ביוון ובכרתים באביב 1941, ובסופו של דבר הגיעו מרביתם למחנות שבויי מלחמה ולפלוגות עבודה בגרמניה. מספר קטן נפל בשבי בקרבות המדבר המערבי בצפון אפריקה והם הוחזקו במחנות שבויי מלחמה בלוב ובאיטליה. תחילה לא ידעו הגרמנים כיצד להתייחס לחיילים יהודים במדים בריטיים שנפלו בשבי. בסופו של דבר זכו השבויים הללו, בתמיכת השבויים הבריטים, באותו יחס שקיבלו כול החיילים הבריטים בשבי.

ב-29 באפריל 1941 נשבו בחוף קלמטה (Kalamata) שבדרום חצי האי פלופונסוס שביוון כמה אלפי חיילים בריטים, ביניהם מאות יהודים ו-400 ערבים מארץ-ישראל. בימים האחרונים של מאי 1941 נשבו כמה אלפי חיילים בריטים, וביניהם 120 יהודים מארץ-ישראל, בקרבות בקרבת ספקיה (Sphakia) שבכרתים. רוב השבויים שנפלו בשתי המערכות הללו הוחזקו בקורינתוס, ועל-פי דיווח של הגרמנים היו שם 1,907 שבויי מלחמה מארץ-ישראל, יהודים וערבים. בסוף יוני 1941 נשלחו שבויי המלחמה ממחנה קורינתוס לסלוניקי ומשם הובלו ברכבות לגרמניה. הנסיעה התנהלה בקרונות בקר, 50 איש בכול קרון, השבויים סבלו מצפיפות, מחוסר מזון ומים ומהעדר תנאים סניטריים בסיסיים.

ב-3 ביולי 1941 הגיעו השבויים לגבול אוסטריה-יוגוסלוויה, ושם חולקו היהודים מארץ-ישראל לשתי קבוצות ושוכנו במחנות מעבר זמניים במרבורג (Marbur) ובולפסברג (Wolfsberg). בולפסברג הופרדו היהודים משבויי המלחמה האחרים, ושבויי המלחמה היהודים יוצאי גרמניה או אוסטריה לא הורשו לצאת את המחנה עם קבוצות העבודה. גם שבויי המלחמה היהודים במרבורג הופרדו. בסוף יולי נלקחו שבויי המלחמה ללמסדורף (

Lamsdorf) שבשלזיה (שטאלאג VIII B, ואחר כך שטאלאג 344), ובו הוחזקו 1,160 יהודים מארץ-ישראל עם 12,000 שבויים בריטיים ו-7,000 שבויים בני לאומים אחרים – צרפתים, בלגים, פולנים ויוגוסלבים. במחנה למסדורף זכו היהודים באותו יחס שניתן לשבויים הלא יהודים. הם היו חבורה נפרדת, הקימו קבוצות תמיכה ואף אירגנו שיעורים בעברית ובמקצועות אחרים.

בקיץ 1942 הוחזקו שבויי מלחמה גרמנים במחנה לטרון בארץ-ישראל. הם התלוננו על התעללות, ובתגמול הועברו 82 מש"קים מארץ-ישראל ו-82 מש"קים בריטים למחנה עונשין מיוחד בחלם

(Chelm), בקרבת לובלין שבפולין (שטאלאג 319). בסוף מאי 1943, עם שיפור התנאים במחנה לטרון, הועברו המש"קים מחלם למחנה בקרבת נירנברג, שבו היו התנאים טובים יותר.

בחורף 1942-1943 הועברו כמה מאות שבויי מלחמה יהודים מארץ-ישראל ממחנה למסדורף ליחידות עבודה בגליציה (Gleiwitz, היום גליויצה, Gliwice) ובלכהמר (Blechhammer). שם סיפרו להם על הזוועות של הנאצים. שבויי המלחמה היהודים ניסו בעצמם לשפר את תנאיהם של עובדי הכפייה היהודים, בהבריחם בשבילם מזון. בראשית 1944 פורקו מרבית מחנות העבודה בשלזיה ושבויי המלחמה איבדו קשר עם עובדי הכפייה היהודים.

בקיץ 1944 הועברו מאות שבויי מלחמה, ובכללם היהודים, משטאלאג 344 במסגרת הכנה לחילופין עם בעלות הברית; 540 שבויי מלחמה יהודים נותרו בלמסדורף. חלק מתוכניות החילופין לא יצאו לפועל, ורוב שבויי המלחמה, ועמם אותם שנשארו במחנה, הוצעדו חזרה לגרמניה עם התקדמותו של הצבא הסובייטי. אותה עת שררה אנדרלמוסיה, ושבויי המלחמה מארץ-ישראל פוזרו ברחבי גרמניה ככול שאר השבויים.

במרוצת המלחמה נמלטו כ-100 שבויי מלחמה יהודים מארץ-ישראל, ורבים אחרים נלכדו בניסיון לברוח. חלק מהבורחים הצטרפו ליחידות פרטיזנים ביוון וביוגוסלביה, וחלקם אף הגיעו לארץ-ישראל. ארבעה נמלטו מאיטליה והגיעו לשווייץ.

שלא כחיילים היהודים בצבא הסובייטי, בצבא הפולני, או בצבאות רוב המדינות שהביסו הגרמנים, לא הופרדו שבויי המלחמה היהודים במדים בריטים כדי להוציאם להורג. לאחר שהגרמנים החליטו על המדיניות כלפיהם לא היה היחס אליהם שונה מהיחס לשבויי המלחמה הבריטים האחרים, כפי הנראה מחשש לגמול נגד חיילים גרמנים שנפלו בשבי. הדבר איפשר למרביתם לשרוד, ואכן, עם כניעתה של גרמניה שוחררו רובם.